

SÂRB. GRÁJATI « A VORBI », DIN ROM. « A GRĂI ».

Se știe că prototipul slav al verbului românesc *a grăi*, anume *grajati*, avea înțelesul primitiv de « a croncăni ». Se naște întrebarea dacă desvoltarea semantică « a croncăni » > « a vorbi » s'a făcut pe teren românesc sau ea exista și la Slavii dela care Români au împrumutat acest cuvânt. Cercetătorii elementelor slave ale limbii române par a admite unanim că această trecere semantică este slavă, nu românească.

Astfel Miklosich (v. *Die slavischen Elementen im Rumunischen*, p. 20) derivă pe *graiu* și pe *grăiesc* din paleosl. *graj* « cantus » și trimite în același timp la slovenul *grajati* « vituperare ». O. Den-susianu (v. *Hist. de la l. roum.* I, p. 267) explică pe *graiu* și *a grăi* (ar. *graiu*, *grescu*, ir. *graieŋ*) ca derivând din vechea bulgară (*graj*, *grajati* « chant, croasser »), făcând deci parte din cele mai vechi elemente slave ale limbii române; peste aceste cuvinte s'au suprapus formele sărbești *graja*, *grajati*, cu același înțeles ca în limba română. Dicționarul Academiei îl derivă pe *a grăi* din sărb. *grajati* « a vorbi », căci în celealte limbi slave acest verb înseamnă « a cârri, a croncăni ». Th. Capidan (v. *Elem. sl. în dial. ar.*, p. 17) crede că *a grăi* este un vechiu împrumut sărbesc în limba română; de oarece este comun și dialectului ar. și ir., iar în sărbă este sinonim cu *goroviti* « a vorbi ».

În dialectele s.-cr. există însă două verbe *grajati*, deosebite ca înțeles, accent și conjugare. Întâiul, *grăjati*, la prezent *grăjēm*, « a croncăni », este vechiul verb slav înrudit cu verbele asemănătoare din celealte limbi slave (v. Berneker, *Sl. etym. Wörterb.* I, p. 344). Al doilea, *grájati*, la prezent *grájim* « a vorbi », este, după Miklosich, Berneker și *Rječnik*-ul din Zagreb, identic cu cel precedent, dar (citez din *Rječnik*, s. v. *grájati*), « schimbându-și înțelesul, și-a schimbat și accentul și formele prezentului ». *Rječnik*-ul adaugă observația că *grájati* (*grájim*) « a vorbi », cât și *grája* « *graiu* », există numai în unele regiuni indicate în dicționarul lui *Vuk Karadžić*, anume în Craina Negotinului și în regiunea râului Crna Reka, un affluent al Timocului.

Fiind aceste regiuni locuite de o numeroasă populație română, pare foarte ademenitor de a deriva verbul sărbesc local.

12*

grájati (grájim) «a vorbi» și substantivul *grája* «graiu» pur și simplu din românește. Cum însă *grájati* (grájim) este dat, în alte dicționare decât cel al lui Vuk și al Academiei din Zagreb, cu înțelesul de «a face sgomot, a face gălăgie, a vorbi tare, a striga, a tipă», iar *grája*, cu înțelesul de «sgomot, gălăgie, strigăt, tipăt»¹⁾, e preferabil de a considera sensul de «a vorbi» al lui *grájati* și de «graiu», al lui *grája*, din regiunile amintite, ca fiind un decalc din română.

Este deci probabil că desvoltarea semantică «a croncăni» > «a vorbi» s'a făcut în parte pe teren slav. De fapt, și în celealte limbi slave găsim, pentru *grájati*, înțelesuri apropiate de cel românesc. Astfel, în slavona bisericescă, există un *grať* cu sensul de «cantus»²⁾, iar în slovenă *grájati* înseamnă «tadeln, schmahren», *grájati se* «sich zanken».

Deci verbul românesc *a grăi* a putut fi împrumutat, încă în epoca străromână, de oarece îl au și Aromânia și Istroromânia, din dialecte slave aparținând grupului serbo-croat (în dialectele bulgare nu există acest verb) cu înțelesul evoluat de «a face gălăgie». Pe teren românesc, evoluția semantică a ajuns până la «a vorbi». În Craina Negotinului și pe Crna Reka, sub influența graiului Românilor de acolo, *grájati* (grájim) sărbesc a luat și el sensul de «a vorbi».

Înțelesul de «a vorbi» al lui *grájati* este atât de puțin cunoscut în dialectele serbo-croate, încât nici un dicționar nu traduce un verb străin, având sensul de «a vorbi», cu *grájati*. De ex. Nastas Petrović (*Francusko-srpski rečnik*, Beograd, 1898) traduce pe «parler» cu «govoriti, razgovarati»; Miklosich (*Dictionnaire abrégé de six langues slaves*, St.-Pétersbourg-Moscou, 1885) dă, pentru rus. *govorit'*, formele sărbești «govoriti, kazivati»; Brancsics-Derra (*Magyarszérbszótár*, Újvidék, 1889) are, pentru ung. *beszél* «vor-

¹⁾ V. Ristić—Kangrga, *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika* II. Beograd, 1928; Ivan Filipović, *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*, Agram, 1875; Brancsics-Derra, *Srpskomadžarski rečnik*, Novi Sad, 1894.

²⁾ V. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, p. 141. Miklosich dă două exemple, *grať ptici* și *grať ptiči*, care arată că *grať* se zicea mai cu seamă ciripitului păsărilor.

bește», «govoriti, besediti, razgovarati, divaniti, zboriti», pentru *szol* «zice, vorbește», «govoriti, zboriti», iar pentru *mond* «spune, zice», «kazati, reći, kazivati, goroviti».

E PETROVICI

IV

CONTRIBUȚII LA ROTACISM

I. În Munții Apuseni

În regiunea Munților Apuseni ALR-ul (Atlasul Linguistic al României) a anchetat, cu chestionarul n o r m a l (ancheta Pop) de 2200 întrebări¹⁾, următoarele sate: Certeje (lângă Câmpeni), Arieșeni (lângă Albac), Avram-Iancu²⁾ (Vidra de Sus), Câmp (lângă Vașcău), Prăvăleni (lângă Baia-de-Criș), După-Piatră (lângă Abrud), Mogoș, Sălcia-de-Jos și Buru.

Din toate acestea, numai comuna Arieșeni mai păstrează rotacismul³⁾. Înainte de a ancheta acest sat, intelectualii din Câmpeni mi-au atras atenția că voiu găsi urme de rostire a lui *n* intervocalic cu *r*, fapt relevat și de țărani din com. Avram-Iancu (Vidra-de-Sus).

Subiect al anchetei din Arieșeni⁴⁾ a fost: Petru Lazea, gospodar fruntaș, băstinaș, de 58 de ani, fără școală; serviciul militar l-a făcut numai în războiul mondial, mai bine de un an. În sat î se mai zice și «Laziā Pătru ali Todor»; pe mamă-sa a chemat-o «Sâmt'ână Lazia», originară din Arieșeni.

Dela început am observat o accentuată rezervă din partea subiectului. Nu putea să înțeleagă importanța anchetei și se simțea stânenit și chiar stângaciu în fața mesei plină cu hârtie și nu prea bucuros de acest examen al graiului din sat. Fiind în al 89-lea punct al anchetei definitive pentru ALR., nu mi-a fost greu să mă apropiu, sufletește, de el. În conversația noastră despre greutățile economice (ancheta s'a făcut în 30. IX—2. X, 1931), am notat câteva

¹⁾ V. în acest volum, articolul «Din Atlasul Linguistic al României».

²⁾ Despre rotacismul din această comună, v. DR VI, p. 393.

³⁾ Cf. și cele constatare de T. Papahagi, în lucrarea *Cercetări în Munții Apuseni*, publ. în rev. «Grai și Suflet» 1925, p. 31—33, unde comunică o listă de cuvinte cu rotacism.

⁴⁾ Comuna Arieșeni s'a format după război, cu case din comunale Scărișoara și Neagra.